

Володимир Борисенко

(Київ)

НАРОСТАННЯ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ МІЖ УКРАЇНОЮ І МОСКОВІЄЮ В 1655 рр.

В статті на основі широкого кола джерел розкривається наростання суперечностей між Україною і Московією в 1655 рр.

У 1655 р. тиск Московського уряду на старшинську адміністрацію Української козацької держави посилювався і набрав різних форм. Так, від імені царя було надіслано в Білорусію наказному гетьману І.Золотаренку повідомлення про те, що з будних станів Трубчевської волості у Стародубську, Почепську і Погарську сотні Стародубського полку втекло 15 майстрів з своїми сім'ями. Наказному гетьману наказувалось віднайти втікачів і повернути їх власникам [10, арк. 216]. Доля цього наказу невідома, принаймні про це не збереглося ніяких додаткових даних.

Але, судячи з наступних подій, гетьманська адміністрація якщо не ігнорувала, то, принаймні, не поспішала виконувати подібні царські розпорядження. Це змусило царський уряд діяти власними силами, фактично йдучи на порушення Березневих статей 1654 р. Зокрема, у 1655 р. він надіслав наказ боярину Бутурліну виловити в північних регіонах України усіх втікачів, яких зібралось там дуже багато, багатьох стратити у Путивлі на пострах іншим, а решту відправити до Москви для ведення слідства і наступної їх кари. Відправлений загін царських солдатів при виконанні наказу зустрівся з великими труднощами, селяни і міщани переховували втікачів і не дозволяли їх арештовувати, часто використовуючи при цьому силу. Щоб якось згладити невігідну для себе ситуацію, боярин Бутурлін змушений був повідомити в Москву про те, що втікачів у "черкаських

містах" немає, хоч тут же написав і про допомогу йому місцевої адміністрації та спротиву "холопів" при виконанні царського указу [9, арк. 79 – 80]. При цьому насторожує той факт, що одночасно з практичними діями по виконанню царського указу Бутурлін мав завдання заборонити козацькій адміністрації північних полків приймати на підвідомчій їй території втікачів з Московії і виділяти їм орні землі, різні угіддя для господарської діяльності. Фактично, це розпорядження суперечило умовам Березневих статей 1654 р., згідно яких цар зобов'язувався не втручатися у внутрішні справи України.

Такі самовільні дії царських урядовців не могли не викликати незадоволення насамперед тієї частини козацької старшини, яка дотримувалась чітких позицій стосовно необхідності виконання умов Переяславської угоди або йшла на їх порушення заради отримання значних прибутків. Тобто, кількість незадоволеної козацької старшини діями царської адміністрації в перші роки існування Переяславської угоди збільшувалась, не говорячи вже про явно негативне ставлення до проблеми видачі з України втікачів переважної більшості рядових козаків, селян і міщан.

Але московський уряд не міг залишатись безстороннім спостерігачем втеч московитських кріпаків від своїх поміщиків. По-перше, на нього тиснули власники збіглих селян, волю яких він мав враховувати у своїй політиці. Його насторожували і лякали часті випадки грабування втікачами майна своїх панів, фізичні розправи з ними, на що Розрядний приказ одержував часті скарги власників біглих [11, арк. 204]. По-друге, це була одна з форм боротьби селян проти панівного ладу, охоронцем якого виступав царський уряд. І чи не найголовніше, це те, що царський уряд добре розумів всю небезпеку сусідства республіканської України, з її демократичними правами. Відсутністю кріпацтва становила смертельну загрозу існуванню самодержавно-кріпосницького ладу Московської держави. Щоб цього не сталось, необхідно було або зробити кордон між ними непроникним для втікачів, що в тих умовах було досить проблематичним, або добиватись встановлення в Україні тих порядків, що і в Московії. Проблема втікачів з

Московії перетворювалась в одну з найскладніших і одночасно найактуальніших проблем у відносинах двох союзних держав. Вона набувала все більшої гостроти, загрожуючи перерости у конфлікт двох державних систем.

Новий 1655 р. приніс і нові ускладнення у відносинах між Україною і Московією на міжнародній арені. Наприкінці 1654 р. політична обстановка у Прибалтійському регіоні почала кардинально мінятись у зв'язку з активізацією діяльності урядових кіл Швеції. Воєнні успіхи Московії, спрямування вістря її політики у Прибалтику та явна непоступливість Речі Посполитої у територіальних питаннях змушують Стокгольм внести суттєві корективи у ставлення до сусідніх держав. Від переговорів він приступає до підготовки вирішення проблеми силовими методами, вбачаючи своїх головних противників у Речі Посполитій та Московії.

Найслабшим з них шведський король Карл X Густав небезпідставно вважав Річ Посполиту, значно обезкровлену багатолітньою війною з Україною. До того ж, він мав дані про те, що в середині держави існувала опозиція польському королю Яну Казимиру, яку можна було використати при здобутті королівської корони. Зрозуміло, що природних союзників у майбутній війні з Річчю Посполитою шведський король вбачав у її противниках і насамперед Україні, що вже протягом багатьох років вела безкомпромісну боротьбу з нею не на життя, а на смерть. До того ж, Карл X Густав на переговорах з українським гетьманом міг спиратись на традиційні українсько-шведські переговори, започатковані ще його попередницею королевою Христиною. При цьому шведська дипломатія ставила завдання і розірвання українсько-московитського союзу, який значно зміцнював позиції Московії в Прибалтиці, що було явно небажано для Швеції. Тому шведський уряд, плануючи війну з Річчю Посполитою і союз з Україною, одночасно переслідував і мету не допустити утвердження Московії на Балтійському узбережжі. Таку особливість зовнішньої політики Швеції цього періоду відзначав цілий ряд дослідників [5, с. 247], хоча доцільніше було б говорити

про це лише в опосередкованому плані, зв'язаному винятково з захопленням Речі Посполитої військами Швеції.

Рішення Переяславської ради і Березневі статті 1654 р. не забороняли Україні мати дипломатичні зносини зі Швецією та рядом інших держав, з якими Московія не перебувала у стані війни. Український уряд, переслідуючи стратегічну мету розгрому Речі Посполитої, був зацікавлений у поверненні на свій бік якомога більшої кількості союзників для створення могутньої антипольської коаліції держав. Тому чигиринський двір схвально зустрів лист шведського короля Карла X від 19 січня (н. ст.) 1655 р., досить таки обережного і поки що неконкретного. В ньому шведський король повідомляв гетьмана про те, що він знає про давні його листування з королевою Христиною, явну прихильність Б.Хмельницького до Швеції й пропонував встановити між обома державами стабільні дипломатичні відносини [3, с. 73]. У їх підготовці важливу роль зіграв генеральний писар І.Виговський, за що й отримав подяку від шведського короля разом з листом до Б.Хмельницького [3, с. 74]. Для налагодження дипломатичних відносин з Україною шведський король направив з Варшави грецького монаха Д.Грека, який одночасно виконував і дипломатичні доручення. Останній також мав повноваження від Радзейовського вести переговори і в Москві.

Вже перші кроки чигиринського двору по веденню самостійної зовнішньої політики наштовхнулись на різке несприйняття московського уряду, який бачив у цьому посягання на свою монополію. Він тимчасово затримав Д.Грека, що зразу ж викликало серйозну стурбованість українського гетьмана. 12 квітня (н.с.) 1655 р. він пише спеціального листа царю Олексію Михайловичу з поясненням своєї позиції у цьому питанні, в якому серед іншого зазначалось: "...мы уже от лет четырёх с королевою свейскою о приязни договор чиним, чтоб на тех неприятелей — ляхов нам помогала..., желаем не только чтоб из Сvei, но и из иных краёв на тех неприятелей вашего царского величества воёвано. Мы желаем, чтоб уже неприятели ляхи сего лета все пропали — чтоб больше крови християнской

не проливали и церквей божиих не разоряли" [8, с. 420]. З цього листа видно принаймні дві головні позиції Б.Хмельницького в оцінці умов становища України згідно Переяславського договору 1654 р. Перша — право України на ведення міжнародних відносин, спрямованих на створення антипольської коаліції держав, політика якої б відповідала й інтересам Московії, оскільки та перебувала у стані війни з Річчю Посполитою. Друга — полягала у планах остаточного розгрому Речі Посполитої спільними силами у 1655 р., що було цілком реальним, враховуючи військову потугу України й Московії та занепад Речі Посполитої.

Але у московського уряду був і власний стратегічний план, який полягав у недопущенні посилення позицій Швеції у Прибалтиці. Тим більше з допомогою України, яку він оцінював не як рівноправного союзника, а швидше як васала. Тому він був зацікавлений у недопущенні договору України з Швецією, хоч він і спрямовувався проти Речі Посполитої, з якою Москва перебувала у стані війни. У цьому плані стратегічні цілі України і Московії розійшлися, перша з них мала геополітичні інтереси на Заході, друга — частково на Заході, а головні — у Прибалтиці, що зумовлювало значну напругу в їх міждержавних відносинах.

Царські урядовці відпустили Д.Грека і він на початку травня 1655 р. вже зустрічався з Б.Хмельницьким. Виконуючи умови Березневих статей про повідомлення царського уряду про переговори з урядами інших країн, український гетьман 18/28 травня писав царю про те, що "приехал к нам от короля шведского ... Данила монах. Пишут с ним, что не будут давать помощи ляхам, неприятелям твоим и нашим, но обещают их воевать. Поэтому и мы для всякой приязни посылаем ... сотника медведевского Кондратия Бурляя с товарищи" [8, с. 426 – 427]. Одночасно він просить думного дяка Л.Лопухіна і боярина І.Милославського пропустити того до Стокгольма, пояснюючи мету його посольства необхідністю не допустити переходу Швеції на бік Речі Посполитої.

У цій ситуації чітко виявилась і позиція московського уряду стосовно прав України на відносини з іншими державами. Його чиновники затримали К.Бурляя у Москві й не дозволила їхати до Стокгольму. Свої дії московський цар пояснював тим, що між Московією і Швецією ведуться переговори, тому до їх закінчення гетьман не може посилати туди своїх послів [14, с. 155]. У цьому випадку московський уряд розглядав Україну не як окрему державу, а лише як складову її частину без права на міжнародні відносини.

Правда, спочатку він не наважувався вжити жорстких заходів до України, а наказав воєводі В.Бутурліну вмовляти Б.Хмельницького та І.Виговського вести переговори з урядом Швеції, але так, щоб вони не образились.

Отримані відомості про підготовку Швеції до війни з Річчю Посполитою у союзі з Україною не на жарт стурбували московський уряд і змусили його вжити адекватних у цій ситуації заходів. Йому вдалось не допустити укладення воєнного союзу України з Швецією у першій половині 1655 р., що можна вважати успіхом московської політики. Під впливом цих відомостей московське керівництво взяло курс на випередження реального конкурента у поділі Речі Посполитої. З цією метою воно віддало наказ своїм військам активізувати воєнні дії у Білорусії. За наказом московського царя наказний гетьман І.Золотаренко у червні 1655 р. спрямував удар українських військ у напрямку столиці Литви Вільно. Вони успішно форсували Березину, оволоділи укріпленим містом Свислочь і Менськом. Після кількох вдалих боїв козаки разом з московитськими військами у липні 1655 р. здобули Вільно і робили походи за Німан.

Але дальшому розвитку успіху московитсько-українських військ у західному напрямку перешкодила Швеція. 8 липня 1655 р. шведський король Карл X Густав оголосив війну Речі Посполитій і його війська перейшли у наступ. Успіхи шведів були вражаючі, фактично без бою вони захоплювали місто за містом, причину чого деякі дослідники схильні вбачати не стільки у силі шведської армії, скільки у небажанні литовців і поляків опинитись під владою Московії. Без серйозного опору противника війська Карла X Густава

взяли західні землі Литви і значну частину території Польщі. У ході цих подій українські війська І.Золотаренка перебували неподалеку від шведсько-польського театру воєнних дій, але без дозволу Б.Хмельницького не могли їм допомагати. Польський король Ян Казимир 7 серпня емігрував за кордон. Шведські війська 29 серпня взяли Варшаву.

Річ Посполита покотилась до свого розвалу. 18 серпня (н.с.) 1655 р. литовські магнати з ініціативи Я.Радзивілла підписали у Кейданах мир з шведським королем, за яким визнали його протектором Литви. Між Великим князівством Литовським і Швецією була укладена унія, яка робила завоювання Московії та України у Литві примарними. Пункти договору про визнання Швецією за Литвою усіх прав фактично означали наближення її воєнного конфлікту з Московією за гегемонію в Прибалтиці, що добре усвідомлювали уряди обох держав. І хоч шведський король, безумовно, знав про участь козацьких полків у захопленні Вільно, це не завадило йому продовжувати підтримувати зв'язки з українським гетьманом і навіть узгоджувати з ним свої наступальні дії проти Польщі.

Особливої активності вони набули на українському театрі воєнних дій влітку 1655 р. У цей час московитсько-українські війська з Подніпров'я просунулись на захід і почали облогу найсильнішої на Правобережжі фортеці Кам'янця. Опинившись у ворожих лещатах, польське керівництво будь-що намагається розірвати українсько-московитський союз, для чого направляє в Україну Федора Виговського, родича генерального писаря. Ця дипломатична акція польського короля стурбувала як Карла X Густава, так і царя Олексія Михайловича, однаково незацікавлених у примиренні України з Річчю Посполитою. Самостійні переговори українського гетьмана з польським посланцем московитська сторона розглядала як порушення Березневих статей, але завадити їм була не в силі. Цар тільки наказав боярину В.Бутурліну, що командував у цей час московитськими військами в Україні, щоб "у гетмана и у Ивана Выговского проводывали всякими мерами, для чего Фёдор Выговский к нему приехал, и какие с ним письма от гетманов

корунного и полного" [1, с. 884]. Хоч повний зміст цього листа залишився невідомим, але можемо допустити, що він містив у собі проект угоди, між Річчю Посполитою й Україною, складений наприкінці червня 1655 р. магнатським угрупованням, серед якого найбільшу активність виявляли Я.Радзивілл, І.Сапіга, С.Корицінський, Б.Лещинський. Польська сторона погоджувалась на: амністію учасникам виступів проти Польщі; поновлення православної церкви — але без обмеження католицизму і унії; повернення прав і привілеїв козакам; визначення реєстру в 20 тисяч, у крайньому випадку — 40 тисяч; перебування козаків у Чигиринському, Корсунському, Черкаському, Кременчуцькому, Канівському і Богуславському старостах з правом торгівлі спиртними напоями, але не шинкуванням; виділення місця митрополиту в сенаті; надання шляхетства не більше 6 тис. козацької старшини. За це Україна мала припинити військові дії проти Польщі і розірвати союз з Московією [16, с. 296].

Зміст цієї угоди свідчить про її абсолютну нежиттєздатність. Автори зовсім не враховували реальної обстановки, сили України в союзі з Московією і стратегічних планів гетьманського уряду. В порівнянні з Березневими статтями проект угоди програвав у всіх відношеннях і тому не міг розраховувати на прийняття. Він тільки викликав чергову настороженість у московського уряду і його незадоволення незалежною дипломатичною діяльністю Б.Хмельницького.

Набагато небезпечнішими для Московської держави були таємні переговори Б.Хмельницького і Карла X Густава під Кам'янцем. 26 серпня (н.с.) 1655 р. до нього прибув шведський посол О.Торкват, який передав гетьману пропозицію шведського короля про дружбу і взаємну допомогу [3, с. 76]. Крім того, у королівському листі містилось прохання допомогти активними воєнними діями шведському фельдмаршалу А.Віттенбергу, війська якого просувались від Варшави на південь по польській території. У цій ситуації український гетьман виявив себе як керівник незалежної держави, що проводить власну політику. Формально не порушуючи умов

Березневих статей 1654 р., він погоджується на пропозицію шведського короля і починає діяти з ним узгоджено, навіть незважаючи на присутність московитських військ. У відповідь на королівську пропозицію Б.Хмельницький направляє Карлу X Густаву листа такого змісту: "облишивши облогу міста і самого Кам'янця, найближчим часом підемо спішно на Львів і там будемо просити вказівок вашої королівської милості" [3, с. 78]. 24 серпня Б.Хмельницький припиняє облогу Кам'янця і рушає на Львів, давню столицю галицьких земель, які все більше притягують до себе його увагу. Зроблено це було всупереч волі московського уряду, який вимагав від командувача московитськими військами приводити до присяги населення взятих українських міст і містечок.

Незадоволення українського і московитського керівництв одне одним не залишилось непоміченим дворами інших, насамперед найближчих від театру воєнних дій, держав. Зокрема, трансільванський князь Д.Ракоці у листі від 19 серпня писав, що "московит твердо стискає Хмельницького, кається (він. — В.Б.) зараз у своїй клятві; прагнучи свободи, отримав він ярмо — і більше, ніж було під Польщею" [7, с. 350]. Початок зовнішньої політичної переорієнтації українського уряду помітили і при дворі молдавського господаря, який з великим занепокоєнням стежив за діями Б.Хмельницького. 23 серпня господар писав до трансільванського князя про те, що "козак (Б.Хмельницький. — В.Б.) не радіє московському товариству, хотів би відійти і перейти на шведський бік ... Якщо москаль це помітить, козаки матимуть велику неприємність" [14, с. 157].

Влітку 1655 р. Б.Хмельницький веде самостійні дипломатичні переговори з урядами придунайських країн — Трансільванії, Волощини, Молдови. Головною їх метою було створення антипольської коаліції держав, яка б поповнила і українсько-московитський союз або замінила його. Головною підставою для цього були політичне зближення України і Швеції та наміри трансільванського князя Д.Ракоці, який виступав опорою протестантизму в Центральній Європі, та використання Швеції як можливого

союзника у боротьбі з папством, позиції якого підтримував польський уряд. Одним з провідників цієї ідеї виступав відомий педагог і одночасно непримиренний противник Ватикану Ян Амос Коменський. Саме він стає посередником між Трансільванією і Швецією після вступу останньої у війну з Польщею.

Перебування армії Б.Хмельницького влітку 1655 р. у безпосередній близькості від придунайських країн не на жарт стурбувало їх правителів. Трансільванський князь Д.Ракоці відверто побоювався помсти Б.Хмельницького за смерть сина Тимоша. Те ж саме переживали і молдавський та волоський господарі. В такій ситуації їм не залишалось нічого іншого як стати на бік переможця у війні з Річчю Посполитою, яким вони вважали Швецію. При цьому вони уникали реальної загрози з боку України, яка шукала військово-політичного зближення зі Швецією на базі необхідності остаточного розгрому Речі Посполитої. Тобто, вже в середині 1655 р. складаються умови для створення нової антипольської коаліції держав у складі Швеції, України, Трансільванії й Молдови, що суттєво послаблювало необхідність Української держави у допомозі Московії. Необхідні були тільки конкретні переговори для підписання договору, який би визначав права і обов'язки держав — членів нової коаліції.

Головну увагу український гетьман приділяв налагодженню контактів з Трансільванією, що грала домінуючу роль серед придунайських держав. Причому свої переговори з ними Б.Хмельницький тримав у таємниці від московського царя, побоюючись його незадоволення. У першій половині серпня 1655 р. починаються українсько-волосько-молдавсько-трансільванські переговори у Терговиштах, які розглядали питання про об'єднання сил у боротьбі з Річчю Посполитою та ставлення до Швеції. Одним з головних аргументів української делегації у Терговиштах на користь укладення договору проти Речі Посполитої було повідомлення про те, що Україна вже має відповідний договір зі Швецією. Якщо молдавський і волоський господарі повірили в це, то трансільванський князь ні. Він вимагав від

українських послів скласти присягу про українсько-шведський договір, хоч його посол на переговорах всіляко й відмовляв його від цього, доводячи, що козаки і так незадоволені позицією князя. Дійсно Б.Хмельницький залишився незадоволений тим, що Д.Ракоці, користуючись своїм впливом у регіоні, фактично заборонив господарям Молдови і Волощини підписувати з українським гетьманом воєнний союз. Трансільванський двір зайняв щодо союзу з Україною вичікувальну позицію, оскільки ще не бачив остаточного переможця у війні з річчю Посполитою. До того ж, у Польщі під впливом катастрофічних поразок реанімується ідея обрання на польський трон трансільванського князя, що не тільки б убезпечило її від вторгнення південного сусіда, але й допомогло б відбити агресію Швеції. Правда, прихильників цієї ідеї в Польщі було мало, але вона, безумовно, зацікавила Д.Ракоція, який явно бажав її реалізації.

Вичікувальна позиція Д.Ракоція викликала сильне незадоволення української делегації, що мала конкретний наказ Б.Хмельницького укласти воєнний союз з Трансільванією. Тому від переконань і умовлянь українські дипломати переходять до тиску, заявляючи, що "князеві нога ще підсковзнетъся — аби дав бог здоров'я московському цареві", а "ті, що допомагали (Польщі — В.Б.), нехай знають, що козаки ще живі!" [14, с. 158]. Так, одна з чергових спроб Б.Хмельницького створити антипольську коаліцію держав зазнала невдачі. Але вона засвідчила реальність такого союзу в майбутньому при існуванні відповідних міжнародних умов і твердий намір гетьмана проводити самостійну незалежну зовнішню політику, спрямовану на забезпечення державних інтересів України, не рахуючись з позицією московського уряду. Хоча у своїх дипломатичних діях Б.Хмельницький поки що не збирався поривати з Московською державою, як і раніше вбачаючи у ній свого чи не найголовнішого союзника у боротьбі з Річчю Посполитою. Звичайно, московський уряд знав про сепаратні переговори Б.Хмельницького з правителями придунайських держав, але поки що перешкодити їм не міг, і йому залишалось лише терпіти їх.

Чим ближче до етнічної Польщі просувались війська Б.Хмельницького, тим наявнішими і гострішими ставали українсько-московитські суперечності на території України. Вони полягали насамперед у різному баченні історичної долі західноукраїнських земель та їх жителів.

Вже на шляху до Львова між Б.Хмельницьким і В.Бутурліним почалися серйозні незгоди. Гетьман дотримувався свого стратегічного курсу, який полягав у швидкому просуванні на захід для визволення якомога більшої території західноукраїнських земель і можливого з'єднання з шведськими військами. Воєвода ж мав виконувати наказ свого уряду про взяття побільше міст і приведення їх до присяги московському царю. Зокрема, коли захисники Ягельниці на чолі з С.Наратинським склали зброю, то Б.Хмельницький не дозволив В.Бутурліну вислати цих людей на Лівобережну Україну. Всупереч волі гетьмана воєвода все ж відправив туди гарнізон Підгайців, який здався на волю переможців, а саме місто наказав спалити. Взагалі, на відстані 3 — 6 км по обидва боки від руху головної колони московські стрільці й солдати спалювали й руйнували всі міста і фортеці, жорстоко поводитись з місцевими жителями. Передбачаючи всі негативні наслідки таких дій своїх союзників, Б.Хмельницький намагався заборонити їх, але безуспішно. Зокрема, він не зміг попередити розправу московитів з захисниками і жителями Гусятин та інших міст [12, с. 421]. 15 вересня 1655 р. роз'їзди української армії з'явилися під Львовом і почали його облогу. З перших же її днів стало видно небажання Б.Хмельницького штурмувати місто, що було пов'язано з великими жертвами з обох сторін. Гетьман наполягав на викупі з міста, а В.Бутурлін — на його штурмі і приведенні львів'ян до присяги царю. Поперемінно велись переговори з магістратом і обстріли міста, хоча генерального його штурму і не було.

Під час облоги Львова не припинялись переговори між Карлом X Густавом і Б.Хмельницьким. Останній направив зі Львова свого посла до шведського короля у Варшаву, який мав завдання вести переговори про створення антипольської "ліги" європейських держав і об'єднання своїх військ

для боротьби з "москалями". Одночасно король готувався відправити до Б.Хмельницького двох своїх представників для підписання відповідного договору [4, с. 19]. Наприкінці вересня 1655 р. до Варшави прибув керівник переговорів українського гетьмана зі шведським королем І.Тафларі, який мав листа від наказного гетьмана у Білорусії І.Золотаренка з вказівкою старшинській адміністрації подавати посланцю різноманітну допомогу. Не залишався пасивним в українсько-шведських відносинах і Карл X Густав, який 28 вересня звертається з спеціальним листом до Б.Хмельницького, де просить того продовжувати військові дії з Польщею разом з його військами [15, с. 589]. Ці переговори велись таємно від московського уряду і свідчили про їх заключний етап, який мав завершитись підписанням відповідного договору.

Але у жовтні 1655 р. політична ситуація на західноукраїнських і польських землях, а з нею і українсько-шведські відносини почали мінятися. Шведський король зміцнив своє становище в Польщі як воєнними діями, так і залученням на свій бік впливової польської шляхти. Почалась масова присяга польської шляхти і міщан Карлу X Густаву як "протектору Польського королівства", який у цьому випадку брав на себе роль гаранта, крім усього, й його територіальної цілісності, що, звичайно, влаштовувало польську аристократію [17, с. 139]. В цьому плані можна погодитись з думкою окремих вчених про те, що "за таких умов укладання в Військом Запорозьким формального союзу, який визнавав би існування молодій держави, в очах польської шляхти однозначно свідчив би про нехтування монархом даних зобов'язань, а тому такий крок у нових умовах був неприпустимим для Карла X Густава, оскільки принципово змінив би ставлення до нього місцевої шляхти та населення в цілому" [5, с. 251]. Налякана діями українсько-московитських військ польська шляхта західноукраїнських земель масово звертається до Карла X Густава з вимогами захистити їх від нападників. Під їх тиском шведський король через своїх представників, а також власними листами вимагає від Б.Хмельницького припинити військові дії на Західній Україні і зняти облогу Львова. Спочатку на

такі вимоги Б.Хмельницький заявляє, що "його милість шведський король нехай візьме те, що дав йому господь бог у його володіння, а що нам Господь Бог допоміг визволити Україну свою руську, на цьому я стою" [8, с. 457]. Його позицію на володіння західноукраїнськими землями відстоював і І.Виговський на переговорах із львівським магістратом, заявивши при нагоді, що "доки козацька шабля зайшла, доти також мусить бути й козацьке панування" [6, с. 134]. Але вимоги шведів були все наполегливішими.

Одночасно з тим українського гетьмана все більше турбує позиція московського уряду стосовно відвойованих спільними силами білоруських територій. Він мав відомості про те, що московський цар претендував на всі визволені українськими козаками білоруські землі і ще у вересні 1655 р. прийняв новий титул "великий князь Литовський і Білої Русі" [13, с. 537]. Те ж саме чекало і західноукраїнські землі, населення яких московські воєводи вже почали масово приводити до присяги московському царю. Сам Б.Хмельницький пояснював свій намір вивести війська зі Східної Галичини бажанням "не допустити до фортець московські гарнізони, чого прагнули московити, бо ми бажаємо, щоб ця сторона і прохід залишилися вільними, аби в будь-який час мати вільний зв'язок з вашою королівською величністю ... Якщо ж московити без справедливої причини не припинять дії проти вашої величності, то ми обіцяємо бути на вашому королівському боці" [2, с. 88, 92]. Таким чином, незважаючи на невдачу в намаганні заручитись підтримкою Швеції в остаточному розгромі Речі Посполитої в 1655 р., Б.Хмельницький все таки розглядав її як свого потенційного союзника при вирішенні важливих для України задач. 29 жовтня 1655 р. українсько-московитські війська почали відходити з-під Львова на Подніпров'я. Так закінчився 1655 р.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Акты ЮЗР. — Т. 14.
2. Архив ЮЗР. — Ч. III. — Т. IV.

3. Архив ЮЗР. — Ч. III. — Т. VI.
4. Винар Л. Проблема зв'язків Англії з Україною за часів гетьманування Богдана Хмельницького. — Лондон – Клівленд, 1960.
5. Горобець В. Між Кам'янцем і Озерною: Українська зовнішня політика другої половини 1655 року в контексті геополітичних перегрупувань у Центрально-Східній Європі // Україна у Центрально-Східній Європі. — К., 2000.
6. Документи Богдана Хмельницького. — К., 1961.
7. Жерела до історії України–Руси. — Т. VI.
8. Жерела до історії України-Руси. — Т. 12. — Львів, 1911.
9. Російський державний архів давніх актів (Далі — РДАДА). — Ф.124. — Оп. 1. — Спр.18.
10. РДАДА. — Ф. 229. — Оп. 1. — Стовп. 18. — Ч. 3.
11. РДАДА. — Ф. 229. — Оп. 1. — Стовп. 22. — Ч. 2.
12. Смолій В.А., Степанков В.С. Богдан Хмельницький. — К., 1993.
13. Собрание государственных грамот и договоров. — Ч. 3. — М., 1822.
14. Яковлева Т. Гетьманщина в другій половині 50-х років XVII ст. — К., 1998.
15. ACAD. — Teki Naruszewicza.
16. Kubala L. Szkice historyczne. — Ser. III.
17. Kubala L. Wotna grweeka w roku 1655 — 1655. — Lwow. — 1913.

In the article rise viewed opposes on base extensive sources between Ukraine and Moskovia 1655 year.